

PULSKO RAZDOBLJE FRANZA LEHÁRA (1894-1896)

LADA DURAKOVIĆ

*Muzička akademija,
Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Rovinjska 10
52100 PULA*

UDK / UDC: 78.071.1(497.5Pula)“1894/1896”Lehár, F.

DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/mzvktptznn9>

Prethodno priopćenje / Preliminary Paper

Primljeno / Received: 8. 4. 2019.

Prihvaćeno / Accepted: 5.11.2019.

MARIJANA KOKANOVIĆ MARKOVIĆ

*Akademija umetnosti Univerziteta u Novom Sadu
Đure Jakšića 7
21 000 NOVI SAD, Srbija*

Nacrtak

Franz Lehár, danas poznat prije svega kao skladatelj uspjelih opereta, svoju je karijeru započeo kao vojni kapelnik. Nakon nekoliko godina provedenih u Barmenu/Eberfeldu i Lucenecu, od ožujka 1894. do listopada 1896. službovao je u Puli, gdje je vodio orkestar Austro-Ugarske ratne mornarice (Mornarički orkestar) i djelovao kao skladatelj. Članak donosi dosad nepoznate detalje iz tog perioda umjetnikova

života i rekonstrukciju njegova kapelničkog angažmana te nudi uvid u pojedine skladbe nastale u Puli, smještajući ih u kontekst sociokulturnog ozračja grada koncem 19. stoljeća.

Ključne riječi: Franz Lehár, Pula, Orkestar Ratne mornarice, vojna glazba

Key words: Franz Lehár, Pula, Naval Orchestra, military music

Uvod

Bečki je dvor 1853. godine proglasio Pulu, mali grad na jugu istarskog poluotoka, glavnom ratnom lukom Austro-Ugarske Monarhije. Donošenju takve odluke svakako je pridonio njezin izvrstan geostrateški položaj te smještenost u blizini

dvaju pomorskih emporija – Trsta i Rijeke. Dotad malo provincijsko ribarsko mjesto na rubu velikog carstva, u kojem je živjelo svega tisuću stanovnika, pritisnuto malarijom koja je uzrokovala velike pobole, počelo se ubrzano razvijati. Pula je postala pomorsko uporište flote, sidrište ratne mornarice i sjedište pomorskog arsenala te važno stjecište političkih i vojnih zbivanja na Jadranu. Izgradnja infrastrukture dobila je snažan zamah, pa je grad postepeno poprimio karakteristična obilježja velikih srednjoeuropskih urbanih središta. Uz vojarne, škole, kuće za stanovanje, vrtove i parkove izgrađena su ekskluzivna nova naselja, u kojima su stanovale obitelji pripadnika visokopozicioniranih mornaričkih kadrova. Car Franjo Josip u mnogim je važnim prilikama dolazio u ceremonijalne posjete i organizirao primanja te je prisustvovao porinućima ratnih brodova.¹

Jedna od osnovnih značajki grada, u koji se doselio velik broj stanovnika iz različitih krajeva monarhije, bila je etnička, kulturna i jezična heterogenost življa. Kozmopolitski su biljeg gradu davali Talijani i Hrvati te brojni novopridošli austrijski Nijemci, Česi, Slovaci, Poljaci, Ukrajinci, Rumunji, Mađari. Trgovci, državni činovnici i poduzetnici bili su mahom talijanskog, a radnici i mornari hrvatskog podrijetla. Mornarički su časnici bili pretežito austrijski Nijemci. Njihovo djelovanje, prvenstveno unutar mornaričkih, a manjim dijelom i civilnih ustanova, imalo je znatan utjecaj na zamah gospodarskog i kulturnog razvoja grada.²

Obrazovani zaposlenici Mornarice i članovi njihovih obitelji koji su dolazili iz većih urbanih središta bili su naviknuti posjećivati kulturne ustanove i okupljališta građanstva u Beču i drugim gradovima srednje Europe. Kako bi njihov boravak u Puli bio ugodniji, godine 1872. otvoren je Mornarički kazino (njem. Marine-Kasino), izgrađen na poticaj viceadmirala Wilhelma von Tegetthoffa.³ U tom je novom zdanju, s ciljem poticanja društvenog i duhovnog života članova, unaprijeđenja pomorsko-znanstvenih spoznaja, te priređivanja glazbenih, kazališnih i plesnih večeri, osnovana udruga Mornaričkog kazina (Marinekasinoverein). Ubrzo po otvaranju Mornarički se kazino pretvorio u središte kulturnog i društvenog

¹ O Puli u drugoj polovini 19. stoljeća vidi više u npr.: Miroslav BERTOŠA: *Pula: tri tisućljeća mita i stvarnosti*, Pula: C.A.S.H, 2005; Bruno DOBRIĆ (ur.): *Carska i kraljevska mornarica u Puli i na Jadranu od 1856. do 1918. godine. Pomorskopovijesni i kulturnopovijesni prilozi*, Pula: Društvo Viribus Unitis, 2014.

² Usp. Bruno DOBRIĆ: *Novine i časopisi na njemačkom jeziku u Istri (1871. – 1918.)*, Pula: Istarski ogranak DHK, 2016, 55.

³ Wilhelm von Tegetthoff (Maribor, 1827. – Beč, 1871.) bio je jedan je od najistaknutijih pomorskih zapovjednika u 19. stoljeću. Znatno je pridonio modernizaciji flote. Osim za izgradnju Mornaričkog kazina, Tegetthoff je Pulu zadužio i potaknuvši izgradnju Hidrografskog zavoda (zvjezdarnice). Nakon njegove smrti, u znak zahvalnosti ispred pulske Zvjezdarnice podignut mu je spomenik. Izradio ga je bečki kipar Karl Kundtman, a postavljen je 1877. godine. Budući da je Pula nakon završetka Prvog svjetskog rata došla pod talijanski suverenitet, spomenik je demontiran i pohranjen u Veneciji, da bi 1935. bio preseljen u Graz. Vidi više u: Werner TELESKO: *Kulturraum Österreich. Die Identität der Regionen in der bildenden Kunst des 19. Jahrhunderts*, Wien: Böhlau, 2008, 162; ***: Viceadmiral Wilhelm von Tegetthoff, <http://www.adip.hr/povijest-zvjezdarnice/povijesne-licnosti/viceadmiral-wilhelm-von-tegetthoff>, pristupljeno 8. prosinca 2018.

Slika 1: Fotografija Mornaričkog kazina krajem 19. stoljeća.

Izvor: K.u.K. facebook stranica

života vojne elite, visokih časnika te njihovih obitelji. U njemu su bile smještene kavane, restorani i čitaonica, a velika dvorana s glasovirom bila je mjesto održavanja koncerata, predstava i balova.⁴

Mornarički kazino bio je i sjedište orkestra ratne mornarice, odnosno Mornaričkog orkestra, koji je brojao čak 110 glazbenika⁵ i imao izuzetnu ulogu u društvenom i kulturnom životu grada. Njegove zadaće bile su raznolike. Redovito je svirao u restoranu, gdje su se priređivali poslijepodnevni i večernji koncerti zabavnog karaktera, kao i na balovima. Nastupao je na koncertima ozbiljne glazbe, prilikom porinuća ratnih brodova, dočeka vojnih i civilnih dužnosnika, pa i samoga

⁴ Usp. Danijel NAČINOVIĆ: Mornarički Kasino – labirint carsko-kraljevskih uspomena, u: Bruno Dobrić (ur.): *Carska i kraljevska mornarica u Puli i na Jadranu od 1856. do 1918. godine. Pomorskopovijesni i kulturnopovijesni prilozi*, Pula: Društvo Viribus Unitis, 2014, 105-122; Bruno DOBRIĆ: *Carsko-kraljevska ratna mornarica u Puli*, u: Elmo Cvek (ur.): *Tri tisuće godina povijesti Pule. Pula tri tisućljeća mita i stvarnosti*, Pula: C.A.S.H, 2005, 193-223; Miroslav BERTOŠA: *Usponi i sutoni*, u: Elmo Cvek (ur.): *Tri tisuće godina povijesti Pule. Pula tri tisućljeća mita i stvarnosti*, Pula: C.A.S.H, 2005, 47-113.

⁵ Usp.: Ingrid HAFFNER i Herbert HAFFNER: *Immer nur lächeln... Das Franz Lehár Buch*, Berlin: Parthas Verlag GmbH, 1998, 27; Otto SCHNEIDERREIT: *Franz Lehár. Eine Biographie in Zitaten*, Berlin: Lied der Zeit – Musikverlag, 1984, 36.

cara, pridonoseći jačanju vojničkog morala i popularnosti društvenog i vojnog sustava Monarhije. Gotovo svake nedjelje priređivao je koncerte na otvorenom, pred hotelima, na gatovima i trgovima. S obzirom na to da gradsko kazalište nije bilo u mogućnosti financirati djelovanje stalnog glazbeničkog korpusa te je isključivo ugošćivalo operne i operetne družine, Mornarički je orkestar povremeno nastupao i u glazbeno-scenskim priredbama. Njegovi su članovi bili profesionalni glazbenici, obrazovani u školama iz kojih su se regrutirali glazbenici ostalih sličnih vojnih orkestara pojedinih značajnih postrojbi austrougarske vojske. Izvodio je najčešće dijelove iz opera i opereta, potpurije, koračnice, polke, valcere i druge popularne plesove, različite kraće skladbe za orkestar, simfonije, simfonijske pjesme te druge orkestralne forme. Vodilo se računa da na programu budu zastupljena djela skladatelja različite etničke pripadnosti i provenijencije, a vrlo su se često, posebno na koncertima na otvorenom, izvodila i djela domicilnih autora.⁶ Izvor repertoara ovisio je o prilici, ali i o iskustvu i znanju pojedinog kapelnika.

Široj javnosti najpoznatiji glazbenik koji je obnašao tu dužnost u Puli bio je Franz Lehár (1870-1948), koji je Mornarički orkestar vodio od ožujka 1894. do listopada 1896. godine.

Preuzimanje dužnosti kapelnika Mornaričkog orkestra u Puli

Kao sin vojnog kapelnika, Franz Lehár u ranom je djetinjstvu i mladosti zbog čestih promjena prebivališta karakterističnih za vojnu službu imao priliku upoznavati kulturne i umjetničke tradicije različitih sredina. Nakon diplome na praškom Konzervatoriju 1888. godine dobio je mjesto prvog violinista u Gradskom kazalištu u Barmenu/Eberfeldu (danas Wuppertal u Njemačkoj) te je ubrzo postao i koncertmajstor tamošnjeg kazališnog orkestra. Nakon godinu dana službe prešelio se u Beč, gdje je njegov otac vodio vojnu kapelu Pješadijske pukovnije br. 50. Kada se Lučenecu (Losonc u Slovačkoj) 1890. godine ukazala prilika za namještenje, Lehár se prijavio na natječaj i tako je, kao dvadesetogodišnjak, postao najmlađi kapelnik Carske i kraljevske vojske, u Pješadijskoj pukovniji br. 25.⁷

Život u provincijskom gradiću bio je, međutim, učmao i jednoličan, te ambicioznom mladom glazbeniku nije pružao velike mogućnosti za napredovanje u karijeri. Nakon neuspjelog traženja namještenja u Budimpešti, od oca je saznao da

⁶ Iz repertoara Mornaričkog orkestra vidljivo je da su se izvodila djela Puljana Alfreda Martinza, Nicolòa Bucaveza, Ermana Manzina, Ernesta Safreda, Giulija Smareglije i kapelnika orkestra Franza Lehára i Franza Jakscha. Vidjeti npr.: Eduard BOBANOVIC: *Glasbeno žiolenje Pulja od leta 1900 do leta 1918 kot del družbene in kulturne podobe mesta v istem času*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za muzikologijo, diplomski rad, 1988; Lada DURAKOVIĆ: *Glazba u osvit velikog rata: Pula 1914*, u: Fatima Hadžić (ur.): *Zbornik radova. 9. međunarodni simpozij Muzika u društvu*, Sarajevo: Muzička akademija, 2016, 87-109.

⁷ Ernst DÉCSEY: *Franz Lehár*, Hamburg: Severus Verlag, 2013, 22-26.

Mornarički orkestar u Puli traži novog kapelnika. Početkom 1894. godine u Puli je, naime, preminuo kapelnik Ludwig Schlögel, koji je Mornarički orkestar vodio punih devet godina, i to je mjesto ostalo upražnjeno.⁸ Na natječaj se prijavilo čak 120 kandidata koji su željeli ravnati pulskim glazbeničkim korpusom. Prema podatcima iz bečkog vojnog arhiva, 14. ožujka 1894. godine Carskom i kraljevskom lučkom admiralitetu u Puli javljeno je da je odbor Carske i kraljevske mornaričke glazbe na svojoj sjednici, održanoj dan ranije, za voditelja mornaričkog orkestra Carske i kraljevske glazbe izabrao Franza Lehára mlađeg.⁹

Prema popisu iz 1890. godine, nekoliko godina prije nego što se Lehár doselio, u Puli je živjelo više od 30 000 stanovnika.¹⁰ Rad sa simfonijskim orkestrom bio je dobro plaćen i poticajan i mogao je udovoljiti njegovim ambicijama.¹¹ U Puli je Lehár debitirao s velikim uspjehom. Njemački car Vilim II, tada na vrhuncu moći, doputovao je u jednodnevni posjet glavnoj ratnoj luci Monarhije 6. travnja 1894. godine, odmah po Lehárovu dolasku, pa je mladi kapelnik imao priliku pred njime prezentirati svoje umijeće. Prema pisanju pulskog lista *Eco di Pola* car je tom prilikom ručao u Mornaričkom kazinu u društvu pulskog podestata (gradonačelnika) Lodovica Rizzija, admirala baruna Maximiliana von Sternecka Daublebskyog, nadvojvode Karla Stjepana, princa od Coburga, Kraljevskog pruskog izaslanika u Beču grofa Philippa Eulenburga, generala Hansa Georga Hermanna von Plessena, kontraadmirala Johanna von Hinkea i brojnih drugih visokih časnika. U opisu protokolarnog posjeta zapisano je da su se u svečanom ozračju svirale himne te da je car iz Mornaričkog kazina otišao nakon 22 sata i iste noći otputovao za Veneciju.¹² Izriječno se glazbeni program domjenka ne spominje, no na snažan utisak koji je ostavio Mornarički orkestar predvođen Lehárom upućuje činjenica da mu je još iste večeri kontraadmiral Hinke uručio poruku pruskog izaslanika Eulenburga, koji mu je čestitao na izvrsnom koncertu. Sljedećeg je dana Leháru priopćeno da može očekivati odli-

⁸ Ludwig Schlögel (Aussig an der Elbe, 1855. – Pula, 1894), kapelnik i skladatelj. Studirao je rog na Praškom konzervatoriju (1868-73), nakon čega je svirao u različitim orkestrima. Od 1876. službovao je kao kapelnik u mnogim njemačkim i austrijskim gradovima. U Puli je djelovao od 1882. do 1891. Vidi više u: Christian FASTL: Schlögel, Ludwig, https://www.musiklexikon.ac.at/ml/musik_S/Schloegel_Ludwig.xml, pristupljeno 4. prosinca 2018.

Njegova smrt u siječnju 1894. godine u trideset i devetoj godini bila je vjerojatno nenadana, s obzirom na to da se mornarica nije na vrijeme pobrinula za to da pronađe zamjenu. Orkestar je nastupao i u mjesecima od Schlögelove smrti do Lehárova dolaska, a izvodila se i Schlögelova koračnica *Con lira e spada* (Mit Leier und Schwert). Nakon Lehárova dolaska nema podataka o izvedbi Schlögelovih djela. ***: *Musica in Riva, Eco di Pola*, 9 (10. 3. 1894) 424, 3.

⁹ Usp. Dieter WINKLER: Marinekapellmeister Franz Lehar 1894–1896, u: *Marine Gestern, Heute. Nachrichten aus dem Marinewesen*, ožujak, 1980, 16-17.

¹⁰ ***: Demografska obilježja Pule. *Službene stranice Grada Pule*. Vidi više na: <http://www.pula.hr/hr/opci-podaci/opci-podaci/demografska-obiljezja-pule/>, pristupljeno 3. prosinca 2018.

¹¹ Usp. Stefan FREY: *Franz Lehár oder das schlechte Gewissen der leichten Musik*, Tübingen: Niemeyer, 1995, 10-11; Bernard GRUN: *Gold and Silver: The Life and Times of Franz Lehár*, London: W. H. Allen, 1970, 44-45.

¹² ***: S. M. I' Imperatore della Germania a Pola, *Eco di Pola*, 9 (7. 4. 1894) 428, 2-3.

kovanje, a 30. rujna 1894. primio je srebrnu medalju Rother Adler-Orden (Odličje crvenog orla), koju mu je dodijelio njemački car za izvedbu velikog koncerta u Mornaričkom kazinu u prilici imperatorova posjeta Puli.¹³

Mornarički orkestar pod Lehárovim vodstvom

U godinama kada je u Puli boravio Lehár, osnovna je zadaća Mornaričkog orkestra bila vezana uz Mornarički kazino, gdje su se održavali razni ceremonijalni programi, balovi i koncerti za članove kluba i njihove obitelji. Budući da su ova događanja bila organizirana za odabrani krug ljudi te da su bila poluprivatnog karaktera, dostupne su informacije o njima vrlo skromne. Mornarički je orkestar, međutim, nastupao i na koncertima namijenjenim svim žiteljima grada, na otvorenim prostorima. Gotovo svake nedjelje održavao je koncerte na Rivi u poslijepodnevnom satima,¹⁴ a u ljetnim mjesecima nedjeljom je muzicirao u vrtu ili salonu hotela »Alla città di Pola« (»Hotel Stadt Pola«).¹⁵

Koncerti Mornaričkog orkestra odlikovali su se pažljivo osmišljenim programom, a publika ih je rado posjećivala. Prema sastavu repertoara, vidljivo je da je većina djela koja je birao Lehár sa svojim suradnicima bila iz pera njemačkih skladatelja, ali su bile zastupljene i skladbe slavenskih, talijanskih i francuskih autora.¹⁶

Lehár je osobito rado posezao za brojevima koji svjedoče o njegovu dobrom poznavanju opernog repertoara različite provenijencije. Tako su se, uz dijelove iz opera Giuseppea Verdija, Gioachina Rossinija, Vincenza Bellinija, Charlesa Gounoda, Julesa Masseneta, Wolfganga Amadeusa Mozarta, Bedřicha Smetane, Antonina Dvořáka i mnogih drugih publici znanih autora i ostvarenja, izvodili primjere i dijelovi iz komične opere *Erminie* (Ermany) engleskog skladatelja Edwarda Jakobowskog¹⁷ te iz opere *Maritana* irskog skladatelja Vincenta Wallacea.¹⁸

¹³ Usp. D. WINKLER: Marinekapellmeister Franz Lehar 1894–1896, 16; B. GRUN: *Gold and Silver: The Life and Times of Franz Lehar*, 46–47; E. DĚCSEY, *Franz Lehar*, 27; Marcello BOGNERI: Pola e l'Istria attraverso la cronaca. La medaglia di Guglielmo II a Franz Lehar, *Arena di Pola*, 34 (18. 4. 1978) 2030, 3.

¹⁴ Mornarički se orkestar na tim koncertima izmjenjivao s talijanskom gradskom glazbom i orkestrom pješadije.

¹⁵ Djelokrug i repertoar vojnih ansambala u austrijskoj vojnoj glazbi bio je širok: nastupali su na gradskim trgovima, u parkovima, u gostionicama, kao i koncertnim dvoranama te je njihova primarno vojna funkcija zapravo bila u velikoj mjeri usmjerena prema civilnoj javnosti. Tako je i repertoar, pored neizostavnih koračnica, sadržavao i tzv. »Alltagmusik«, kao i pojedina simfonijska djela. Usp. Eva VIČAROVÁ: 19. století – zlatý věk rakouské vojenské hudby, u: Jitka Bajgarová (ed.): *Vojená hudba v kultuře a historii českých zemí*, Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2007, 23–34.

¹⁶ Iz najava tjednih koncerata, koje je objavljivao pulski list *Eco di Pola*, moguće je rekonstruirati repertoar Mornaričkog orkestra na nastupima za građanstvo.

¹⁷ ***: Musica in Riva, *Eco di Pola*, 10 (21. 12. 1895) 517, 3.

¹⁸ ***: Musica in Riva, *Eco di Pola*, 10 (19. 1. 1895) 469, 3.

Posebno su često bili na rasporedu dijelovi iz Wagnerovih opera.¹⁹ Pojačanom interesu za djela njemačkog skladatelja zasigurno je pridonio utjecaj Antonija Smareglie, s kojim se mladi kapelnik u Puli intenzivno družio. Kao veliki ljubitelj Richarda Wagnera, Smareglia je Lehára upoznao s operama *Tristan i Isolda* i tetralogijom *Prsten Nibelunga*.²⁰

Lehár je samo nekoliko mjeseci po dolasku u Pulu na raspored orkestra stavio dijelove iz Smareglie opere *Cornill Schutt*, koja je osamnaest mjeseci ranije prai-zvedena u Praškoj državnoj operi.²¹ Njegovu je fantaziju iz opere *Istarska svadba* (*Nozze Istriane*) Mornarički orkestar izveo na pulskoj rivi odmah nakon njezina nastanka 1895. godine.²²

Nesumnjivo je da se kroz dirigentsku djelatnost Lehár izgrađivao i kao skladatelj, u kojem se već u to vrijeme očitovala težnja ka glazbenoj sceni – operama, a u skorijem periodu i operetama, kojih će biti jedan od glavnih predstavnika u njihovu takozvanom srebrnom razdoblju.²³ Izvođenje brojeva iz tada već etabliranih,²⁴ ali i recentno prai-zvedenih opereta, ukazuje i na Lehárovo živo zanimanje za produkcije bečkog kazališta Theater an der Wien, u kojem će se ubrzo izvoditi i njegova djela istog žanra. Tako je na raspored Mornaričkog orkestra uvrstio dijelove iz operete *Jabuka* (*Das Apfelfest*) Johanna Straussa mlađeg, koja je samo mjesec dana ranije premijerno izvedena u navedenom bečkome kazalištu,²⁵ kao i odabrane brojeve iz njegove operete *Waldmeister*,²⁶ koja je u kazalištu Theater an der Wien izvedena nekoliko mjeseci ranije.

¹⁹ Izvodili su se dijelovi iz opera *Rienzi*, *Die Walküre*, *Parsifal* i *Lohengrin*. Vidi više npr. u: ***: *Musica in Riva, Eco di Pola*, 9 (8. 12. 1894) 463, 3; ***: *Musica in Riva, Eco di Pola*, 11 (9. 5. 1896) 537, 3; ***: *Musica in Riva, Eco di Pola*, 10 (27. 4. 1895) 483, 3; ***: *Musica in Riva, Eco di Pola*, 9 (21. 4. 1894) 430, 3; ***: *Musica in Riva, Eco di Pola*, 10 (21. 12. 1895) 517, 3; ***: *Musica in Riva, Eco di Pola*, 10 (7. 12. 1895) 515, 3; ***: *Musica in Riva, Eco di Pola*, 11 (28. 3. 1896) 531, 3; ***: *Musica in Riva, Eco di Pola*, 10 (9. 11. 1895) 511, 3.

²⁰ B. GRUN: *Gold and Silver: The Life and Times of Franz Lehár*, 47.

²¹ ***: *Musica in Riva, Eco di Pola*, 9 (4. 11. 1894) 459, 3.

²² ***: *Musica in Riva, Eco di Pola*, 10 (7. 12. 1895) 515, 3.

²³ Nakon smrti glavnih predstavnika zlatnog razdoblja bečke operete (1871-1885) J. Straussa, F. von Suppéa i Carla Millöckera, za operetu je uslijedila faza zatišja, da bi se 1901. ponovo uzdigla u tzv. srebrnom razdoblju, koje je okvirno trajalo do oko 1920. godine. Vidi više u: Franz HADAMOWSKY – Heinz OTTE: *Die Wiener Operette. Ihre Theater- und Wirkungsgeschichte*, Wien: Balleria Verlag, 1947, 111. Prva istaknuta upotreba termina »srebrno razdoblje operete« sreće se kod O. Kellera u njegovoj kratkoj povijesti operete. Po Kelleru operete skladane počev od 1905. (F. Lehár: *Die lustige Witwe*) do 1918. pripadaju »srebrnom razdoblju«. Usp. Otto KELLER: *Die Operette in ihrer geschichtlichen Entwicklung: Musik, Libretto, Darstellung*, Leipzig: Stein Verlag, 1926.

²⁴ Izvođeni su primjerice popularni brojevi iz opereta skladatelja zlatnog razdoblja operete Carla Zellerera *Der Obersteiger* i Franza von Suppéa *Die schöne Galathée*. ***: *Musica in Riva, Eco di Pola*, 10 (23. 11. 1895) 513, 3; ***: *Musica in Riva, Eco di Pola*, 10 (16. 11. 1895) 512, 2.

²⁵ ***: *Musica in Riva, Eco di Pola*, 9 (4. 11. 1894) 459, 3. Opereta je u Beču prai-zvedena 12. 10. 1894. Usp. ***: *Jabuka – Das Apfelfest, Operetten-Lexikon*, <http://www.operetten-lexikon.info/?menu=195&lang=1>, pristupljeno 5. prosinca 2018.

²⁶ ***: *Musica in Riva, Eco di Pola*, 11 (28. 3. 1896). Opereta je u Beču prai-zvedena 4. 12. 1895. Usp.: ***: *Waldmeister, Operetten-Lexikon*, <http://www.operetten-lexikon.info/?menu=143&lang=1>, pristupljeno 5. prosinca 2018.

Pored popularnih numera iz opera i opereta, neizostavan dio repertoara činili su i brojni plesovi te koračnice, zaštitni znak vojnih i mornaričkih orkestara. Lehár je odmah po dolasku u travnju 1894. godine na program uvrstio i svoje dvije koračnice napisane u Lučenecu²⁷ *Lyuk, lyuk*, op. 13²⁸ i *Oberst Pacor-Marsch*, op. 40,²⁹ a izvodila se i njegova koračnica *Delegazione*.³⁰

Posebnu pozornost među djelima koje je izvodio Mornarički orkestar privlačila je skladba cara Vilima II. pod naslovom *Sang an Aegir* (Pjesma Aegiru).³¹ Djelo koje je imperator napisao nakon svojeg posjeta Norveškoj, a koje je kasnije postalo stalnim dijelom koncertnih programa svih vojnih kapela, u Puli je izvedeno ubrzo nakon praizvedbe, 1894. godine.³²

U posljednjoj godini Lehárova boravka u Puli vidljiv je pomak i prema izboru raznovrsnijih žanrova, pa su se tako na programima Mornaričkog orkestra, uz dijelove iz opera, opereta te uz plesove i koračnice, nalazili i dijelovi iz Rossinijeva djela *Stabat Mater*,³³ kao i popularna djela za orkestar, među kojima primjerice Dvořákov *Slavenski ples br. 8*,³⁴ Fantazija iz baleta *Coppelia* Lea Delibesa³⁵ ili pak dijelovi iz *Sna ljetne noći* Felixa Mendelssohna.³⁶

Lehárov skladateljski rad u Puli

Došavši u Pulu, Lehár se posvetio pisanju djela svojstvenih opusu vojnih glazbenika.³⁷ Uz nekoliko koračnica (*Avancement-Marsch*, *Saida-Marsch*, *Auf hoher See*

²⁷ E. DĚCSEY: *Franz Lehár*, 113.

²⁸ ***: *Musica in Riva, Eco di Pola*, 9 (21. 4. 1894) 430, 3.

²⁹ ***: *Musica in Riva, Eco di Pola*, 10 (11. 5. 1895) 485, 3.

³⁰ ***: *Musica in Riva, Eco di Pola*, 11 (1. 2. 1896) 523, 3.

³¹ ***: *Musica in Riva, Eco di Pola*, 9 (8. 12. 1894) 463, 3; ***: *Musica in Riva, Eco di Pola*, 9 (22. 12. 1894) 465, 3.

³² U originalu pisano za glas i klavir, djelo je bilo vrlo popularno, izvodilo se u različitim inačicama i kombinacijama instrumenata i sastava. Aegir je u nordijskoj mitologiji morski div, kralj morskih stvorenja i personifikacija snage oceana. Usp.: Roland SCHEEL: *Wikinger und Wikingerzeit – Der vor-mittelalterliche Norden als Gegenstand europäischer Erinnerung?*, u: Roland Scheel (ur.): *Europäische Erinnerung als verflochtene Erinnerung: Vielstimmige und vielschichtige Vergangenheitsdeutungen jenseits der Nation*, Göttingen: V&R unipress, 2014, 86-87; Barbara EICHNER: *History in Mighty Sounds: Musical Constructions of German National Identity 1848–1914*, Woodbridge: The Boydell Press, 2012, 25.

³³ ***: *Musica in Riva, Eco di Pola*, 11 (18. 1. 1896) 521, 3.

³⁴ *Ibid.*

³⁵ ***: *Musica in Riva, Eco di Pola*, 11 (1. 2. 1896) 523, 3; ***: *Musica in Riva, Eco di Pola*, 11 (28. 3. 1896) 531, 3.

³⁶ ***: *Musica in Riva, Eco di Pola*, 11 (25. 4. 1896) 535, 3.

³⁷ Prema DĚcseyu, Lehár je u Puli napisao sljedeće skladbe: *Jugend-Ideale*, op. 16, valcer; *Klänge aus Pola* (*Le belle Polesane, Adria waltzer*), op. 24, valcer; *Palmkätzchen*, valcer; *Le reveil du soldat*, glazbeni komad; *Herzengruß*, polka française; *Avancement-Marsch*; *Saida-Marsch*; *Auf hoher See*, Marsch; *Vergißmeinnicht*, polka française; *Der Liebe Allmacht*, himna; *Ein Märchen aus Tausend und eine Nacht*, glazbeni komad; *Il Guado*, simfonijska poema; *Waidmanns liebe*, op. 26, ciklus solo pjesama, *Kukuschka*, opera. E. DĚCSEY: *Franz Lehár*, 113.

Slika 2: Fotografija naslovnice i prve stranice glasovirske dionice *Adria-Walzera*

Marsch), omiljenih francuskih polki (*Herzengruß*, *Vergißmeinnicht*) i valcera pisanih za pulski Mornarički orkestar (*Jugend-Ideale*, *Palmkätzchen*), posebno mjesto među skladbama iz pulskog perioda svakako pripada i danas poznatom i često izvođenom valceru *Klänge aus Pola* (*Le belle Polesane*, *Adria Walzer*), op. 24.³⁸ Valcer je napisan 1894. godine, a Mornarički orkestar izveo ga je u kolovozu u vrtu Hotela »Alla Città di Pola«. ³⁹ Naredne 1895. godine objavila ga je tiskara A. Reinhard iz Rijeke pod naslovom *Le belle Polesane*, o čemu je izvijestio i list *Eco di Pola*:

»Naš poštovani glazbenik, simpatičan mladić, inspirirao se nježnim sjajem ubojitih očiju šarmantnih i elegantnih pulskih djevojaka i svoj je novi ples naslovio: 'Lijepe

Autorice su, posredstvom Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli, imale uvid u notni tekst valcera *Klänge aus Pola*, simfonijske poeme *Il Guado* te ciklusa solo pjesama *Waidmanns liebe*, op. 26.

³⁸ Izvorno je valcer naslovljen *Le belle Polesane*. Suprotno uvriježenu mišljenju da postoji još jedan valcer posvećen Puli – *Klänge aus Pola* (Zvuci iz Pule) – poznatiji pod imenom *Adria Walzer*, riječ je o istom valceru. To potvrđuje i Peteani u svojoj knjizi *Franz Lehar. Seine Musik – sein Leben*, 37. Valcer je i danas na rasporedu pulskih amaterskih orkestrara i komornih sastava.

³⁹ ***: Giardino Alla Città di Pola, *Eco di Pola*, 9 (18. 8. 1894) 447, 3.

Puljanke'!. Eto i vas zadovoljenih, ljupke moje sugrađanke, možete biti ponosne, utoliko što vas je muzika valcera koji nosi vaše ime, vrijedna u svakom pogledu.«⁴⁰

Riječ je o nizu (ciklusu) valcera, odnosno tzv. »salonskom valceru«, kakve poznajemo iz pera primjerice Johanna Straussa. Uvod je sastavljen od dvotaktnih nizova u kojima harmonije iznad ležećeg basa stvaraju ozračje napetosti i iščekivanja. Nakon introdukcije neplesnog karaktera slijede tri zasebna manja valcera, koji se međusobno tematski razlikuju. Melodija je elegantna i poletna, jednostavan ritam krase povremeno sinkopiranje kojim se melodija suprotstavlja ravnomjernoj pratnji, pridonoseći tako pokretljivosti skladbe. Raznolik dinamički i agogički spektar također je u funkciji stvaranja karakterističnog plesnog i lepršavog karaktera, a harmonijski sukus odaje vjernost romantičarskoj tradiciji.

Pisanje kratkih komada i njihove izvedbe nisu međutim zadovoljavale mladoga glazbenika. Njegova je želja bila posvetiti se složenijim žanrovima. U prvoj godini boravka u Puli, godine 1894, nastala je simfonijska poema *Il Guado*⁴¹ za glasovir s pratnjom orkestra. Inspiraciju za ovo djelo pronašao je u istoimenoj pjesmi talijanskog pjesnika Olinda Guerrinija.⁴² U njoj pjesnik opisuje ljubavni sastanak i šetnju uz rijeku koju on i djevojka prelaze na njezinu najplićem dijelu, koritu (tal. guado), na kojem mladić prvi put spoznaje tjelesnu ljubav. Prva i posljednja strofa gotovo su istovjetne, pa pjesma ima svojevrstan okvir, odnosno kružni oblik. U tim se strofama pjesnik obraća rijeci kao nijemom svjedoku cijelog događaja.

Lehárova poema dosljedno prati pjesnički predložak. Formalna struktura, ritam, melodijski i dinamički tijek, agogičke promjene i harmonijski pomaci u ulozu su izazivanja afektivnog učinka koji donosi Guerrinijev tekst.

Deset strofa pjesme Lehár je uobličio u deset manjih cjelina. Jednako kao i u pjesničkom predlošku, prva i zadnja su podudarne. Na vrhuncu je skladbe kraća solistička kadenca, a druga, duža i virtuoznija, nalazi se prije samog kraja. Do prve kadenca svaka cjelina donosi novi materijal, nakon nje se određeni dijelovi ponavljaju s modifikacijama, prvenstveno u orkestraciji.⁴³ Glasovirska dionica iznimno je

⁴⁰ »Il nosto bravo musicista, che e un simpatico giovinotto, si e ispirato al soave fulgore degli occhi assassini delle vezzose ed eleganti figlie di Pola ed ha intitolato il suo nuovo ballabile: 'Le belle polesane'!. Eccovi accontentate anche voialtre, leggiadre mie concittadine, ne potete andar superbe, inquantochè la musica del Walzer che porta il vostro nome, sotto ogni riguardo e degna di voi«. ***: Le belle polesane, *Eco di Pola*, 10 (18. 4. 1895) 486, 3.

⁴¹ Autorice su imale uvid u inačicu partiture iz 1908. (izdanje Glocken Verlag GmbH), koju je, kako stoji na naslovnici, »po orkestralnim dionicama postavio, korigirao i dovršio Max Schönherr«.

⁴² Olindo GUERRINI (pseudonimi Lorenzo Stecchetti, Argia Sbolonfi) (Forli, 1845. – Bologna, 1916), talijanski pjesnik i književni kritičar. Godine 1878. objavio je manifest talijanskog pjesničkog verzima, tj. zbirke *Polemica* i *Nova polemica*, koje su svojim blasfemičnim tonovima i erotskim temama uzbunile konvencionalni društveni moral. Pisao je također kritike i prozu. Utjecao je na pravašku generaciju pjesnika početkom 1880-ih. Vidi: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=23697>, pristupljeno 4. prosinca 2018.

⁴³ Oblikovna shema glasi: A-B-C-D-E-kadenca1-F-D1-B2-E1-kadenca-A.

zahtjevna. Gusti kromatski pomaci i tremolo legata gudača na početku skladbe u ulozi su opisa šuštanja vode, odnosno tijeka rijeke »među čijim je zelenilom pjesnik upoznao ljubav po prvi put«.44 Emocije dvoje mladih, rastrzanih »između stida i osmjeha«,45 ilustrirane su uzbuđenim tremolima gudača kojima se suprotstavljaju pjevne linije drvenih puhača, kontrabasa i violončela.

Uzbuđenje raste kratkim, odsječnim motivima (»uz bubrege klizila je želja poput oštrice od čelika«),46 nakon čega kadenca vodi k vrhuncu. Tremolo u klavirskoj dionici dočarava drhtanje prije spolnog sjedinjenja (»grudi koje su treperile poput zastrašene male golubice koja drhti u ruci koja ju obuhvaća«).47 Nakon kulminacije koju donosi tutti orkestar, s naglaskom na ponavljajuće triole u limenim puhačima slijedi smiraj. Romantične ljubavne kantilene u širokim lukovima najavljuju nestanak svih strahova i sumnji, do kadence i završetka, koji zaokružuje djelo akustičkom predodžbom treperećih odblesaka vode i njezina šuma s početka skladbe.

Simfonijska se poema *Il Guado* u Puli premijerno s velikim uspjehom izvodi već u siječnju 1895. godine u kazalištu »Ciscutti«.48

Lehár je u Puli napisao i ciklus solo pjesama danas poznat pod nazivom *Karst-Lieder* (*Pjesme krša*), op. 26. Nadahnuće istarskim krajolicima sugerirano je već u naslovu ovog djela, za koje je stihove napisao brodski poručnik Felix Falzari,49 nadareni pjesnik i književnik, koji će kasnije napisati i libreto za skladateljvu operu *Kukuschka*. Spomenuti ciklus solo pjesama prvi je put objavljen 1894. godine pod nazivom *Weidmannsliche* u izdanju Jungmann & Lercha.⁵⁰ Ciklus sadrži sedam solo pjesama: *Schicksalsahnung*, *Erfüllung*, *Was streift mein Blick*, *Ich drücke deine liebe Hand*, *Es duften die Blüten*, *Mein Traumschloss – versunken*, *Verzaubert*.⁵¹ Tako su *Karst-Lieder*, op. 26 Lehárov prvi ciklus solo pjesama, nesumnjivo je da je riječ o vrlo ambicioznom poduhvatu u ovom žanru. U svakoj od minijatura ovog ciklusa, pre-

⁴⁴ »[...] tra la verdura tua serrata e folta ho conosciuto amor la prima volta.« Usp.: Mario CUCCHI: Olindo Guerrini u: *Poesia Italiana dell'Ottocento*, Milano: Garzanti, 1978, 400.

⁴⁵ »[...] tra la vergogna e tra il sorriso.« *Ibid.*

⁴⁶ »[...] mi sentii fuggir su per le reni la voluttà come una lama diaccia.« *Ibid.*

⁴⁷ »[...] suo sen, che palpitava come una colombella spaurita palpita nella man che l'ha ghermita.« *Ibid.*

⁴⁸ Na tom su se koncertu, održanom u korist udovica i siročadi kapelnika, uz Lehárovu poemu izvodili dijelovi iz Smaregliine opere *Cornill Schut*, skladba *Sang an Aegir* cara Vilima te skladbe iz opusa Litolffa, Rossinija, Poppera, Beethovena, Liszta i Humperdincka. ***: Politeama Ciscutti, *Eco di Pola*, 10 (5. 1. 1895) 267, 2. ***: Concerto di beneficenza, *Eco di Pola*, 10 (12. 1. 1895) 468, 3.

⁴⁹ Felix Falzari (Venezia, 1859. – Tullin kraj Beča, 1912), kapetan fregate i književnik. Nakon završetka Pomorske akademije u Rijeci (1876), djelovao je u Austro-ugarskoj ratnoj mornarici. U periodu od 1885. do 1906. godine bio je zaposlen u Puli (u Hidrografskom zavodu, Mornaričkoj bolnici te kao zapovjednik Mornaričkog zatvora). Pored suradnje s Lehárom, na njemački jezik preveo je libreto opere A. Smareglie *Nozze istriane*, koji je napisao L. Illica.

Bruno DOBRIĆ: Falzari, Felix, *Istrapedia*, <http://istrapedia.hr/hrv/676/falzari-felix/istra-a-z/>, pristupljeno 1. rujna 2018.

⁵⁰ Kasnije su pod naslovom *Miramare* objavljene kod Hofbauera (1897) te kao *Karst-Lieder* u izdavačkim kućama Chodel-Verlag (1934) i Glocken-Verlag (1943).

⁵¹ Franz LEHÁR: *Sämtliche Kunstlieder*, Frankfurt am Main – London – Wien: Glocken-Verlag, 2012.

Il Guado
Symphonische Dichtung für Orchester und Oboe

FRANZ LEHÁR
nach des Dichterswortes angefügt
ausgeführt und vollständig mit
Max SCHÖNBERG

© Copyright 1943 by G. Henle Verlag, Wien
Revised © Copyright 1952 by G. Henle Verlag Ltd., London
PHOTOCOPIING THIS COPYRIGHTED MATERIAL IS ILLEGAL

Bayerische
Philharmonie
München

Slika 3: Fotografija prve stranice partiture simfonijske poeme *Il Guado*

težno pisanih u dvodjelnoj formi, skladatelj slijedi poetske slike i promjene raspoloženja iz pjesničkog predloška, dočaravajući sivi krš istarskog krajolika, hladni vjetar s mora i opojni miris cvijeća u vrtu, ili pak ljubavni zanos i razočaranje.

Melodijske, ritmičke i harmonijske elemente glazbenog izričaja mladi je skladatelj koristio u funkciji vjernog tumačenja poezije. U pojedinim pjesmama, poput *Es duften die Blüten* ili *Verzaubert*, psihološka ekspresivnost podcrтана je napregnutom vokalnom dionicom, s nerijetko većim intervalskim skokovima, ali i odgovarajućim kasnoromantičarskim harmonijskim sjenčanjem u glasovirskoj dionici.

Pojedine pjesme uglazbljene su po uzoru na tada popularne plesove, u kojima prepoznatljivu ritmičku pulsaciju u vokalnoj dionici dopunjava odgovarajuća glasovirska pratnja. Takva je, primjerice, prva pjesma *Schicksalsahnung* s karakterističnim ritmičkim crtežom mazurke i akordskom pratnjom u glasovirskoj dionici. Sličan je i primjer u pjesmi *Es duften die Blüten*, pisanoj stilom barkarole, u kojoj umjerenim tempom i 6/8 mjerom dočarava vjetar s mora u glasovirskoj dionici.⁵²

⁵² Lehárov brat Anton usporedio je ove pjesme s ciklusom Huga Wolfa *Mörrike-Lieder*. Usp. S. FREY: Franz Lehár, u: *Franz Lehár, Lieder Vol. I*, Deutschlandradio, 2000, 7.

THE COMPLETE ART SONGS OF
FRANZ LEHÁR
SÄMTLICHE KUNSTLIEDER
Volume 1 - Song Cycles / Band 1 - Liederzyklen

WEIDMANNSLIEBE
(KARST-LIEDER)
1. Schicksalsahnung

Felix Falzari Franz Lehár

Allegro moderato

Voicer

Piano

3

Es wa - gen - des Ge - dän - ge gah - san tsich, ich hör' es ras - schen: hin - weg! hier wird ma -

10

Andante

schar - ftes Ohr, kein Za - kaus - ta - lied er - lau - schen. Und doch es klingt es son - der - bar:

Copyright © 1949/1941 by Choudi Verlag / Gladen Verlag, Wien
Edition Copyright © 2013 by Choudi Verlag Limited, London - Frankfurt am Main - Wien
REPRODUCING THIS COPYRIGHTED MATERIAL IS ILLEGAL

ISSN 11 5005-0013

Slika 4: Fotografija prve stranice ciklusa solo pjesama *Weidmannslied*/*Karst-Lieder*

U Puli je Lehár bio zaokupljen mišlju da se, nakon prvih pokušaja u Lučenecu, ponovno posveti pisanju opere, u čemu su ga i Smareglia i Falzari svesrdno podupirali.⁵³ Na putovanju parobrodom oko dalmatinskih otoka, Falzari je Leháru prvi put pričao o američkom novinaru i istraživaču Georgu Kennanu i o njegovih šest godina provedenih u Sibiru, o kojima je pisao u knjizi *Siberia and the Exile System*.⁵⁴ Priča se Leháru svidjela pa je zamolio Falzarija da je uobliči u libreto. Prema Kennanovu predlošku koji se odvija u Rusiji Lehárova je opera naslovljena *Kukuschka* (kukavica). Izbor naslova bio je inspiriran kukavicom koja je, prema na-

⁵³ Lehár je u Lučenecu radio na operi *Der Kürassier*, koja nije završena. Drugi pokušaj pisanja opere bio je potaknut natječajem koji je 1893. godine objavio vojvoda von Coburg-Gotha, ponudivši nagradu za najuspjeliju jednočinku. Iako Lehárova opera *Rodrigo* nije bila nagrađena, rad na njoj bio je od iznime koristi za mladog glazbenika, budući da nije skladao »za klavirom«, već »u orkestru«. Čim bi jedna scena bila dovršena, raspisivao bi dionice kako bi ih provjerio u radu s orkestrom. E. DĚCSEY: *Franz Lehár*, 22-26.

⁵⁴ *Siberia and the Exile System* (1891). Kennana je kompanija Western Union Telegraph poslala u istočne provincije Carske imperije, da bi nadgledao izgradnju nove telegrafске linije. Ostao je tamo šest godina i u svojoj knjizi dao opise sibirskih pejzaža, vremenskih prilika i odnosa među ljudima. B. GRUN: *Gold and Silver: The Life and Times of Franz Lehár*, 40.

rodnom vjerovanju, predstavljala glasnika proljeća. Ptica je bila utjelovljena u lik generala, a njezin je pjev simbolizirao pobunjeničku pjesmu koja je dala odlučujućí doprinos događajima.

Libreto opisuje ljubav između vojnika Aleksisa i Tatjane, kćeri ribara s Volge. On je brani od Čerkeza Saše koji je također zaljubljen u nju, a potom i njezina oca spašava od seljana koji ga optužuju za vještičarenje. Nakon sukoba sa seoskim starješinom, Aleksis je protjeran u Sibir, gdje ponovo susreće Sašu koji ga pokušava ubiti. U srazu između dvojice mladića pobjeđuje Aleksis, no na koncu pošteduje suparnikov život. Zauzvrat mu Saša pomaže u bijegu. U Sibir stiže iscrpljena Tatjana i prati Aleksisa u stepu, gdje zajedno umiru u snježnoj oluji.⁵⁵

Zahvaljujući radu s pulskim Mornaričkim orkestrom, Lehár je bio u mogućnosti tijekom pisanja preispitivati i korigirati instrumentaciju.⁵⁶ Sredinom svibnja 1895. godine bio je završen glasovirski izvadak, a godinu dana kasnije i partitura. Tiskanje partiture preuzela je tipografija Hofbauer iz Beča, dok je libreto objavila pulska tiskara Seraschin.⁵⁷ Zbog nedostatka profesionalnih pjevača u Puli nije bilo moguće ovu operu izvesti u cijelosti. Izvedbu je Lehár stoga dogovarao s ravnateljima Državne opere u Budimpešti te Nacionalnog teatra u Pragu.⁵⁸ Smatrao je da će uspjeh ove opere presuditi daljnjem tijeku njegove glazbene karijere – dat će ostavku na mjestu kapelnika, a ako opera *Kukuschka* bude imala uspjeha, posvetit će se isključivo pisanju.⁵⁹

Dijelove opere odlučio je uvrstiti na program svojeg oproštajnog koncerta, koji je održan u vrtu hotela »Alla città di Pola«. ⁶⁰ Velikom je koncertu, kojega je prihod bio namijenjen fondu za mirovine kapelmajstora, prema novinskim izvješćima, prisustvovalo iznimno mnogo posjetitelja.⁶¹

»[...] kada je maestro zamahnuo fatalnim štapićem, cijelo je okruženje, dugo i insistentno odzvanjalo snažim ovacijama, upućenim ne tek na adresu dirigenta, već i autora glazbe: orkestar je započinjao prve taktove najnovijeg Generala Kukuške maestra Lehára. S ovom se operom mladi kapelnik mornaričkog orkestra iskazao kao valjani kontrapunktičar, bogat inspiracijom i eminentnom glazbenom kulturom. U Generalu Kukuški, uz polifonu i stoga iznimno tešku i opasnu glazbu, kompliciranu za debitante, ljubavne scene jasno izviru iz mržnje, ljutnje, očaja ili radosti [...] instrumentacija,

⁵⁵ M. PETEANİ: *Franz Lehár. Seine Musik, sein Leben*, 39. Autorice tijekom istraživanja nisu imale mogućnost uvida u notni tekst.

⁵⁶ S. FREY: *Franz Lehár oder das schlechte Gewissen der leichten Musik*, 10-11; B. GRUN: *Gold and Silver: The Life and Times of Franz Lehár*, 50.

⁵⁷ ***: Kukuška. *Dramma lirico in 3 atti di Felice Falzari, Eco di Pola*, 11 (8. 8. 1896) 550, 1.

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ E. DĚCSEY: *Franz Lehár*, 32

⁶⁰ ***: *Grande concerto, Eco di Pola*, 10 (5. 9. 1896) 554, 3.

⁶¹ U svojoj knjizi M. Peteani navodi da je Falzari tijekom izvedbe čitao odlomke iz libreta, a zatim je Lehár s orkestrom izvodio njima pripadajuću glazbu iz opere. No, sudjelovanje Falzarija u izvedbi u pulskom dnevnom tisku nije spomenuto. Usp. M. PETEANİ: *Franz Lehar. Seine Musik – sein Leben*, 35.

osnovna i esencijalna točka čitave najsuvremenije glazbe je, prema našem skromnom, a možda i nekompetentnom mišljenju, odlična, fuzija, distribucija dijelova besprijekorna, sretno izbjegnuta neugodni i previše česti krikovi limenih puhača [...]. Zadnje note iz 'scena iz generala Kukuške' odzvanjale su među drvećem poetičnog ambijenta u kojem je poštovanog autora entuzijastično slavila brojna publika. Vikalo se: Bravo Lehár! Viva Lehár! Odlično Lehár! Slavlje, činilo se, neće nikada završiti, trajalo je toliko dugo da je maestro morao sići sa pozornice i prošetati među stolovima, kako bi mu časnici i zaposlenici ratne mornarice osobno čestitali. Svi su bili jako ožalošćeni zbog skorog odlaska inteligentnog i revnosnog maestra i nagovarali su ga da odustane od donesene odluke i ostane na mjestu koje zauzima već tri godine, na slavu i čast Mornaričkom orkestru [...].⁶²

Nesumnjivo je da je pulska publika s odobravanjem prihvatila Lehárovo djelo. Bio je to vrhunac njegova djelovanja u Puli. Prihvaćen i slavljén, mladi je Lehár bio ohrabren u svojoj odluci da napusti siguran život vojnog glazbenika i da se u potpunosti posveti skladateljskom radu.

Kada je opera prihvaćena za premijerno izvođenje u gradskom teatru u Leipzigu,⁶³ dao je otkaz na najpoželjnijem glazbenom položaju u austro-ugarskim oružanim snagama u Puli.⁶⁴ O snaženju ove Lehárove odluke svakako su pridonijele stalne promjene prebivališta i osjećaj ograničenosti u glazbenom djelovanju, iako su vojni glazbenici zahvaljujući redovitoj plaći imali financijsku sigurnost. O tome je Lehár u pismu obavijestio i roditelje: »Nisam prikladan za vojnog kapelnika, previše sam ponosan za to! [...] Hoćete li oprostiti vašem djetetu što se konač-

⁶² »[...] quando il maestro afferrò la bacchetta fatale, tutto all'intorno, insistente e prolungato, risuonò una forte ovazione non più all' indirizzo del direttore, bensì a quello dell' Autore e del compositore di musica: l' orchestra attaccava le prime battute del novissimo Generale Kukuška del maestro Lehar. Con quest' opera il giovane maestro della Marina di guerra si è rivelato un contrappuntista di vaglia, ricco d'ispirazione e d'eminente coltura musicale. Nel Generale Kukuška, dalla musica polifonica e perciò difficilissima, e pericolosa anche per un esordiente, le scene d' amore spiccano nettamente da quelle di odio, di rabbia, di disperazione o di allegria [...]. L' instrumentazione, punto principale ed essenziale di tutti gli spartiti modernissimi, e, secondo il nostro umile e forse, incompetente parere, ottima, la fusione, la distribuzione delle parti inappuntabile, evitati felicemente gl'intemperstivi e troppo spessi stridii degli ottoni [...]. Le ultime note delle »scene del generale Kukuška« risonavano ancora fra gli alberi del poetico ambiente che l'esimio Autore veniva entusiasmaticamente acclamato dai numerosi intervenuti. La grida di: Bravo Lehar! Viva Lehar! Bene Lehar! Non accennavano a finire mai, tanto che il maestro dovette scendere dal palco e girare fra i tavoli per ricevere le personali congratulazioni degli ufficiali e impiegati della Marina di guerra. Tutti si mostravano dispiacentissimi per l' imminente partenza dell' intelligente e zelante maestro e facevan voti ch' egli abbandonato la presa risoluzione, se ne restasse al posto che da tre anni occupa, vanto e decoro della banda dell' i.e.r. marina di guerra [...].«
***: Il gran concerto alla »Citta di Pola«. Il trionfo del maestro Lehar, *Eco di Pola*, 10 (12. 9. 1896) 555, 3.

⁶³ ***: Kukuška, *Eco di Pola*, 10 (26. 9. 1896) 557, 3.

⁶⁴ Uskoro ga je na mjestu kapelnika zamijenio Gustav Schmidt, koji je prije dolaska u Pulu djelovao kao kapelnik u brojnim pješačkim pukovnijama. Vidi više u: Hubert REITTERER: Gustav Schmidt, *Österreichisches Biographisches Lexikon*, http://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_S/Schmidt_Gustav_1865_1931.xml?fbclid=IwAR0UC_7g-mL9xslMO41Kzse_YqDSy_AmNiMR_wuecPVATBO-fIDuyVL3AdK0, pristupljeno 7. prosinca 2018.

no otreslo ropstva! Osjećam se kao ponovo rođen, od trenutka kada sam donio ovu odluku! Doći će vrijeme, kada ćete me razumjeti!»⁶⁵

Opera *Kukuschka* premijerno je izvedena u Gradskom kazalištu u Leipzigu 19. studenog 1896. godine. Međutim, ispostavilo se da je bilo puno jednostavnije napisati operu no oživjeti je na sceni. Prepreke su se nizale jedna za drugom, a najveću su predstavljali izdavači, koji su od kazališta za preuzimanje djela zahtijevali velike novčane iznose. Djelo se izvodilo u Königsbergu, nakon tri godine u Pešti i na kraju skladatelju nije preostalo ništa drugo nego da od izdavača otkupi svoje vlastito djelo i sva prava, što se negativno odrazilo na njegove financije. Opera nije izvedena u Bečkoj dvorskoj operi, a izvedba u Bečkoj državnoj operi nije imala većeg uspjeha. Lehár je našao novog izdavača Bertéa, koji je dao da tekst preradi Max Kalbeck. Prerađena opera pod nazivom *Tatjana* premijerno je izvedena 10. veljače 1905. u Brnu u njemačkom Gradskom kazalištu (Brünn Stadttheater). Međutim, ni Kalbeckove veze, na koje je Berté polagao nade, kao ni njegovi stihovi, nisu pomogli da se budućnost opere promijeni nabolje.⁶⁶

Navedeni događaji obeshrabrili su Lehára te se vratio dužnostima vojnog glazbenika, i to najprije u Trstu, a zatim u Budimpešti i konačno u Beču, gdje je dobio zaposlenje 1899. godine (Infanterie Regimente 26). Upravo u Beču izvedena je i Lehárova prva opereta *Wiener Frauen* (1902). Uskoro je postao cijenjen operetni skladatelj, čija je materijalna egzistencija bila osigurana.⁶⁷ Time se okončala njegova dvanaestogodišnja karijera vojnoga glazbenika, a otvorilo se novo poglavlje u kojem će kao operetni skladatelj uživati svjetsku slavu.

Zaključak

U Lehárovj dvanaest godina dugoj karijeri vojnoga glazbenika Pula je bila druga postaja i mjesto gdje su njegove umjetničke ambicije dosegle svoj vrhunac. Činjenica je da su vojne kapele i kapelnici imali izniman društveni i kulturni značaj u sredinama u kojima su djelovali, pa je nedvojbeno i da je Lehárov boravak u Puli imao utjecaj na kulturni »puls« grada. Nastupi pulskog Mornaričkog orkestra pod Lehárovim vodstvom, sagledani kroz prizmu napisa u pulskom onodobnom tisku, značajna su svjedodžba ne samo o umjetnikovim naklonostima nego i o kulturnom životu Pule u ovome razdoblju. Pod Lehárovim ravanjem Mornarički

⁶⁵ »Ich taue nicht zum Militärkapellmeister, ich habe zuviel Ehrgefühl dazu! [...] Wollt ihr es Eurem Kinde nicht verzeihen, wenn es seine Knechtschaft endlich einmal abschüttelt! Ich fühle mich seit der Stunde, wo ich diesen Entschluß ausführte, wie neugeboren! Es kommt schon die Zeit, wo ihr mich verstehen werdet!« Usp. S. FREY: *Franz Lehár oder das schlechte Gewissen der leichten Musik*, 11.

⁶⁶ B. GRUN: *Gold and Silver: The Life and Times of Franz Lehár*, 55.

⁶⁷ M. PETEANI: *Franz Lehar. Seine Musik – sein Leben*, 47-49. Christian GLANZ: *Lehár, Familie*, u: *Oesterreichisches Musiklexikon online*, https://www.musiklexikon.ac.at/ml/musik_L/Lehar_Familie.xml, pristupljeno 4. prosinca 2018.

orkestar nastupao je na brojnim koncertima namijenjenim javnim i privatnim prigodama, a na repertoaru su dominirale numere iz tada popularnih opera i opereta, kao i internacionalni plesovi te koračnice. Ovakav žanrovski odabir bio je karakterističan za repertoar vojnih i mornaričkih orkestara.

S druge strane, upravo u Puli kod Lehára je sazrela odluka da se posveti isključivo skladanju, a zahvaljujući radu s velikim orkestrom imao je mogućnost istražiti i pronaći vlastiti autorski izričaj. Stoga je kraj uobičajenog kapelničkog repertoara, uz poticaj pulskih prijatelja, kompozitora Antonija Smareglie i pjesnika i kapetana Felixa Falzaria, te u suradnji s njima, posegnuo i za složenijim žanrovima (ciklus solo pjesama, simfonijska pjesma, opera), iskoračivši tako iz skladateljskih »okvira« tipičnih za onodobne vojne kapelnike.

IZVORI I LITERATURA:

- ***: Musica in Riva, *Eco di Pola*, 9 (10. 3. 1894) 424, 3.
- ***: S.M. l' Imperatore della Germania a Pola, *Eco di Pola*, 9 (7. 4. 1894) 428, 2-3.
- ***: Musica in Riva, *Eco di Pola*, 9 (21. 4. 1894) 430, 3.
- ***: Giardino Alla Città di Pola, *Eco di Pola*, 9 (18. 8. 1894) 447, 3
- ***: Musica in Riva *Eco di Pola*, 9 (4. 11. 1894) 459, 3.
- ***: Musica in Riva, *Eco di Pola*, 9 (8. 12. 1894) 463, 3.
- ***: Musica in Riva, *Eco di Pola*, 9 (22. 12. 1894) 465, 3.
- ***: Politeama Ciscutti, *Eco di Pola*, 10 (5. 1. 1895) 267, 2.
- ***: Concerto di beneficenza, *Eco di Pola*, 10 (12. 1. 1895) 468, 3.
- ***: Musica in Riva, *Eco di Pola*, 10 (19. 1. 1895) 469, 3.
- ***: Le belle polesane, *Eco di Pola*, 10 (18. 4. 1895) 486, 3.
- ***: Musica in Riva, *Eco di Pola*, 10 (27. 4. 1895) 483, 3
- ***: Musica in Riva, *Eco di Pola*, 10 (11. 5. 1895) 485, 3.
- ***: Musica in Riva, *Eco di Pola*, 10 (9. 11. 1895) 511, 3.
- ***: Musica in Riva, *Eco di Pola*, 10 (16. 11. 1895) 512, 2.
- ***: Musica in Riva, *Eco di Pola*, 10 (23. 11. 1895) 513, 3.
- ***: Musica in Riva, *Eco di Pola*, 10 (7. 12. 1895) 515, 3.
- ***: Musica in Riva, *Eco di Pola*, 10 (21. 12. 1895) 517, 3.
- ***: Musica in Riva, *Eco di Pola*, 11 (18. 1. 1896) 521,3.
- ***: Musica in Riva, *Eco di Pola*, 11 (1. 2. 1896) 523,3.
- ***: Musica in Riva, *Eco di Pola*, 11 (28. 3. 1896) 531, 3.
- ***: Musica in Riva, *Eco di Pola*, 11 (25. 4. 1896,) 535, 3.
- ***: Musica in Riva, *Eco di Pola*, 11 (9. 5. 1896) 537, 3.
- ***: Kukuška. Damma lirico in 3 atti di Felice Falzari, *Eco di Pola*, 11 (8. 8. 1896) 550, 1.
- ***: Grande concerto, *Eco di Pola*, 10 (5. 9. 1896) 554, 3.
- ***: Il gran concerto alla »Citta di Pola«. Il trionfo del maestro Lehar, *Eco di Pola*, 10 (12. 9. 1896) 555, 3.
- ***: Viceadmiral Wilhelm von Tegetthoff <http://www.adip.hr/povijest-zvjezdarnice/povijesne-licnosti/viceadmiral-wilhelm-von-tegetthoff>

- ***: Kukuška, *Eco di Pola*, 10 (26. 9. 1896) 557, 3.
- ***: Jabuka – Das Apfelfest, *Operetten-Lexikon*, <http://www.operetten-lexikon.info/?menu=195&lang=1>
- ***: Waldmeister, *Operetten-Lexikon*, <http://www.operetten-lexikon.info/?menu=143&lang=1>
- BALOTA, Mate: *Puna je Pula*, Pula: Čakavski sabor, 1981.
- BERTOŠA, Miroslav: Usponi i sutoni, u: Elmo Cvek (ur.): *Tri tisuće godina povijesti Pule. Pula tri tisućljeća mita i stvarnosti*, Pula: C.A.S.H, 2005, 47-113.
- BOBANOVIĆ, Eduard: *Glasbeno življenje Pulja od leta 1900 do leta 1918 kot del družbene in kulturne podobe mesta v istem času*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za muzikologijo, diplomski rad, 1988.
- BOGNERI, Marcello: Pola e l' Istria attraverso la cronaca. La medaglia di Guglielmo II a Franz Lehar, *Arena di Pola*, 34 (18. 4. 1978) 2030, 3.
- CUCCHI, Mario (ur.): *Poesia Italiana dell'Ottocento*, Milano: Garzanti, 1978.
- DĚCSEY, Ernst: *Franz Lehár*, Hamburg: Severus Verlag, 2013.
- DOBRIĆ, Bruno: Carko-kraljevska ratna mornarica u Puli, u: Elmo Cvek (ur.): *Tri tisuće godina povijesti Pule. Pula tri tisućljeća mita i stvarnosti*, Pula: C.A.S.H, 2005, 193-223.
- DOBRIĆ, Bruno (ur.): *Carska i kraljevska mornarica u Puli i na Jadranu od 1856. do 1918. godine. Pomorsko povijesni i kulturno povijesni prilozi*, Pula: Društvo Viribus Unitis, 2014.
- DOBRIĆ, Bruno: *Novine i časopisi na njemačkom jeziku u Istri (1871.-1918.)*, Pula: Istarski ogranak DHK, 2016.
- DOBRIĆ, Bruno: Falzari, Felix, *Istrapedia*, <http://istrapedia.hr/hrv/676/falzari-felix/istra-a-z/>
- DURAKOVIĆ, Lada: Glazba u razdoblju Austro-Ugarske monarhije: Multinacionalni glazbeni identitet Pule početkom 20. stoljeća, u: Fatima Hadžić (ur.): *Zbornik 7. Međunarodnog muzikološkog simpozija Muzika u društvu*, Sarajevo: Muzička akademija u Sarajevu, 2012, 94-108.
- DURAKOVIĆ, Lada: Glazba u osvit velikog rata: Pula 1914, u: Fatima Hadžić (ur.): *Zbornik radova 9. međunarodni simpozij Muzika u društvu*, Sarajevo: Muzička akademija, 2016, 87-109.
- EICHNER, Barbara: *History in Mighty Sounds: Musical Constructions of German National Identity 1848–1914*, Woodbridge: The Boydell Press, 2012.
- FASTL, Christian: Schögel, Ludwig, https://www.musiklexikon.ac.at/ml/musik_S/Schloegel_Ludwig.xml
- FASTL, Christian: Stritzko, Josef, *Oesterreichisches Musiklexikon online*, https://www.musiklexikon.ac.at/ml/musik_S/Stritzko_Josef.xml
- FREY, Stefan: *Franz Lehár oder das schlechte Gewissen der leichten Musik*, Tübingen: Niemeyer, 1995.
- FREY, Stefan: Franz Lehár, u: *Franz Lehár, Lieder Vol. I*, Deutschlandradio, 2000.
- GLANZ, Christian: Lehár, Familie, *Oesterreichisches Musiklexikon online*, https://www.musiklexikon.ac.at/ml/musik_L/Lehar_Familie.xml
- GRUN, Bernard: *Gold and Silver: The Life and Times of Franz Lehár*, London: W. H. Allen, 1970.
- HADAMOWSKY, Franz – OTTE, Heinz: *Die Wiener Operette. Ihre Theater- und Wirkungsgeschichte*, Wien: Belleria Verlag, 1947.
- HAFFNER, Ingrid – HAFFNER Herbert: *Immer nur lächeln... Das Franz Lehár Buch*, Berlin: Parthas Verlag GmbH, 1998.

- KELLER, Otto: *Die Operette in ihrer geschichtlichen Entwicklung: Musik, Libretto, Darstellung*, Leipzig: Stein Verlag, 1926.
- MACQUEEN-POPE, Walter – MURRAY, David Leslie: *Fortune's Favourite. The Life and Times of Franz Lehar*, London: Hutchinson, 1953.
- NAČINOVIĆ, Danijel: Mornarički Kasino – labirint carsko-kraljevskih uspomena, u: Bruno Dobrić (ur.): *Carska i kraljevska mornarica u Puli i na Jadranu od 1856 do 1918. godine. Pomorsko povijesni i kulturno povijesni prilozi*, Pula: Društvo Viribus Unitis, 2014, 105-122.
- PETEANI, von Maria: *Franz Lehar. Seine Musik – Sein Leben*, Wien-London: Glocken Verlag, 1950.
- REITTERER Hubert: Gustav Schmidt, *Österreichisches Biographisches Lexikon*, http://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_S/Schmidt_Gustav_1865_1931.xml?fbclid=IwAR0UC_7gmL9xslMO41Kzse_YqDSy_AmNiMR_wuecPVATBOfIDuyVL3AdK0
- SCHEEL, Roland: Wikinger und Wikingerzeit – Der vormittelalterliche Norden als Gegenstand europäischer Erinnerung?, u: Roland Scheel (ur.), *Europäische Erinnerung als verflochtene Erinnerung: Vielstimmige und vielschichtige Vergangenheitsdeutungen jenseits der Nation*, Göttingen: V&R unipress, 2014, 65-92.
- SCHNEIDEREIT, Otto: *Franz Lehár. Eine Biographie in Zitaten*, Berlin: Lied der Zeit – Musikverlag, 1984.
- TELESKO, Werner: *Kulturraum Österreich. Die Identität der Regionen in der bildenden Kunst des 19. Jahrhunderts*, Wien: Böhlau, 2008.
- VIČAROVÁ, Eva: 19. století – zlatý věk rakouské vojenské hudby, u: Jitka Bajgarová (ed.): *Vojená hudba v kultuře a historii českých zemí*, Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2007, 23-33.
- WEBBER, Christopher: *The Zarzuela Companion*, Lanham, Maryland, Oxford: Scarecrow Press, 2002.
- WINKLER, Dieter: Marinekapellmeister Franz Lehar 1894–1896, u: *Marine Gestern, Heute. Nachrichten aus dem Marinewesen*, Marz, 1980, 16-17.

*Summary*THE PERIOD OF FRANZ LEHÁR IN PULA
(1894–1896)

The subject of research in this paper is related to the lesser known period of the artistic activity of Kapellmeister and composer Franz Lehár in Pula, as the authors' contribution to the near 150th anniversary of composer's birth. Today primarily recognized as a composer of successful operettas, Lehár began his career as a military musician in Barmen/Elberfeld and Lučenec. He worked in Pula from 1894 to 1896 as Kapellmeister of the Naval Orchestra and as composer. The authors first highlight Lehár's work as Kapellmeister in the context of the socio-cultural milieu in Pula in the last decade of the 19th century. Following a detailed examination of the contemporary press in Pula, and above all into the *Eco di Pola* gazette, the repertoire of the orchestra under Lehár's guidance was reconstructed. Special attention has been devoted to Lehár's works composed in Pula. In addition to the repertoire typical for the oeuvre of a military Kapellmeister (marches, dances, potpourris), in this period, Lehár also composed in more demanding genres. Lehár's acquaintance with the opera composer from Pula Antonio Smareglia, with whom he spent much time talking about music, was of critical importance to Lehár as a composer, as was his acquaintance with naval officer and poet Felix Falzari. His new friends encouraged Lehár in his compositional work. Falzari wrote lyrics for his art song cycle *Weidmannsliebe* Op. 26, as well as the libretto for the opera *Kukuschka*.